

ANNA KOSTECKA-SADOWA*

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO POLSKIEJ AKADEMII NAUK, KRAKÓW

Język polski i polonistyka w Europie Wschodniej. Przeszłość i współczesność

PRACA ZBIOROWA Z OKAZJI DZIESIĘCIOLECIA KATEDRY FILOLOGII POLSKIEJ LWOWSKIEGO
UNIwersYTETU NARODOWEGO IM. IWANA FRANKI, INKOS, KIJÓW 2015, S. 653

Tom *Język polski i polonistyka w Europie Wschodniej. Przeszłość i współczesność* pod red. Iryny Bundzy, Jerzego Kowalewskiego, Ałły Krawczuk i Ostapa Śliwińskiego przynosi problematykę różnorodną pod względem kresowych obszarów geograficznych, chronologii badań, zakresu analizy, zagadnień z różnych poziomów języka, kontaktów językowych. Zamieszczone tu prace dotyczą języka polskiego z rejonów Ukrainy, Białorusi, Rosji. W studiach tych podejmuje się analizę zarówno współczesnego stanu języka, jak i polszczyzny historycznej (nawet z XVI wieku). Zajęto się również zagadnieniami z zakresu literatury polskiej na pograniczach etnicznych i kulturowych czy też problematyki nauczania języka polskiego i kultury polskiej.

Zebrane w tomie artykuły zostały opracowane na podstawie referatów wygłoszonych podczas konferencji z okazji dziesięciolecia Katedry Filologii Polskiej Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki. W sesji wzięli udział językoznawcy reprezentujący różne ośrodki naukowe z kilku państw: Polski (Gorzów Wielkopolski, Katowice, Kielce, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Rzeszów, Warszawa, Wrocław), Niemiec (Berlin), Czech (Ostrawa), Ukrainy (Drohobycz, Kijów, Lwów, Zaporże, Żytomierz), Rosji (Perm), Białorusi (Mińsk).

Publikacja zawiera artykuły w języku polskim, rosyjskim i ukraińskim, podzielone na cztery grupy tematyczne: *Polonistyka i język polski w Europie Wschodniej*, *Literatura polska na pograniczach etnicznych i kulturowych*, *Nauczanie języka polskiego i kultury polskiej*, *Język polski obecnie i w przeszłości, kontakty językowe*.

Tom otwiera przedmowa Ałły Krawczuk *Dziesięciolecie Katedry Filologii Polskiej na Lwowskim Uniwersytecie Narodowym im. Iwana Franki: tradycje, współczesność i perspektywy polonistyki lwowskiej*, w której autorka opisuje historię powstania polonistyki na Uniwersytecie Lwowskim, wspomina pierwszych działaczy, omawia działalność dydaktyczną katedry i jej perspektywy.

W pierwszej grupie tematycznej *Polonistyka i język polski w Europie Wschodniej* znalazło się 12 artykułów poświęconych zagadnieniom opisującym język polski z różnych obszarów za wschodnią granicą Polski.

Alicja Nagórko w artykule *Polonistyka na wschód i zachód od Polski* poruszyła problem wydziałów polonistyki w Wilnie i Berlinie. Stwierdziła, że wbrew istniejącym tendencjom nie

* anna.sadowa@ijp.pan.pl

można porównywać polonistyki zagranicznej i krajowej. Wydziały zagraniczne polonistyki mają swoją specyfikę zarówno na Wschodzie (przykład Wilna), jak i na Zachodzie (przykład Berlina), ogromne trudności odnalezienia się w rzeczywistości rynkowej i po tzw. reformie bolońskiej. Z artykułu można odczytać sugestię, by różnorodność wydziałów zagranicznych potraktować jako bogactwo na polonistycznej mapie świata.

Trzy artykuły przedstawiają sytuację języka polskiego na wschód od dzisiejszej granicy Rzeczypospolitej – w przeszłości i obecnie. Bogdan Walczak oraz Agnieszka Mielczarek ukazali tło historyczne granicy etniczno-językowej polsko-ruskiej z XIV wieku (włączenie Rusi Halickiej przez Kazimierza Wielkiego, unia Korony Królestwa Polskiego z Wielkim Księstwem Litewskim), jej przejawy i skutki do końca XIX wieku, postulując jeszcze szerzej zakrojone przedsięwzięcia badawcze (w tym interdyscyplinarne), których owocami byłyby nowe, aktualnie wyczerpujące, ujęcia syntetyczne. Stanisław Dubisz w artykule *Sytuacja języka polskiego na Litwie, Ukrainie i Białorusi* przedstawił podłoże historyczne współczesnej sytuacji języka polskiego na Wschodzie, wyznaczył chronologiczne okresy historii tych ziem w aspekcie dominacji kultur, omówił współczesną sytuację języka polskiego pod względem liczebności uczących się, form nauczania, różnic narodowościowych. Helena Krasowska zaprezentowała stan badań nad polszczyzną południowokresową, omawiając najważniejsze prace z tego zakresu, oraz wskazała perspektywy badawcze. Z kolei Jan Kamieniecki omówił drogę życiową i osiągnięcia naukowe jednego z najwybitniejszych polskich filologów XIX wieku – Antoniego Kaliny. Szczególną uwagę zwrócił autor na prace A. Kaliny dotyczące zabytków staropolskich. Spośród wielu opracowań omawianego badacza dużą wartość ma niewielka broszura dotycząca transkrypcji tekstów staropolskich, gdyż zawarta tam periodyzacja grafii polskiej jest stosowana również obecnie.

Kolejne prace dotyczą zagadnień rozwoju i funkcjonowania języka polskiego na różnych płaszczyznach językowych na tle wielokulturowości. Olga Makarova przedstawiła wyniki badań nad polską leksyką prawniczą ksiąg sądowych z Ukrainy Prawobrzeżnej z XVI–XVII wieku. Na przykładzie analizy terminów z pól semantycznych „dokument urzędowy” oraz „instytucje sądowe” pokazała najważniejsze zagadnienia ich rozwoju i funkcjonowania w sferze urzędowo-kancelaryjnej w warunkach współistnienia dwóch języków – polskiego i łaciny. Olga Pawluk omówiła sytuację języka polskiego na tle wielokulturowości obwodu zaporoskiego na przełomie XX i XXI wieku. Maria Zielińska opisała kompetencję komunikacyjną młodzieży polskojęzycznej w województwach zachodnioukraińskich. Przeanalizowała wiele wybranych odstępstw (na poziomie gramatycznym, leksykalnym oraz etykiety językowej) od ogólnopolskiego systemu oraz normy komunikacyjnej, które pochodzą z wypowiedzi młodzieży polskojęzycznej, ukraińsko- oraz rosyjskojęzycznej. Z kolei Oksana Ohorilko przedstawiła i przeanalizowała różnice realizacji ogólnopolskich odpowiedników konstrukcji czasownikowych z rzeczownikiem w bierniku w tekstach współczesnej prasy polskiej na Ukrainie. Podjęła się próby wyjaśnienia przyczyn ich powstania. Badania przeprowadziła na materiałach artykułów 778 numerów współczesnych polskich gazet, m.in. „Gazety Lwowskiej”, „Gazety Polskiej”, „Mozaiki Berdyczowskiej”, „Kuriera Galicyjskiego”, „Lwowskich Spotkań”, „Dziennika Kijowskiego”, „Polonii Charkowa”, wychodzących na Ukrainie. Łesia Korol wskazała kalki

syntaktyczne z języka ukraińskiego w języku polskim młodzieży lwowskiej polskiego pochodzenia. W sferze związku rzędu wyróżniła kilka typów połączeń interferencyjnych. Natomiast Pavlo Levchuk na podstawie badań ankietowych omówił bilingwizm osób, które posługują się językiem ukraińskim i polskim, przedstawił analizę zachowań językowych, motywację wyboru każdego z języków oraz stosunek emocjonalny do nich respondentów w warunkach dwujęzyczności.

Zwracający uwagę w tej grupie, bo dotyczący języka polskiego na Słowacji, jest artykuł Marty Pančikovej o językoznawczych badaniach polonistycznych na Słowacji. Autorka podała, jakie badania nad językiem polskim prowadzone są w sąsiednim kraju słowiańskim – na Słowacji. Słowacja ma trzy wydziały polonistyki uniwersyteckiej – w Bratysławie, Preszowie i Bańskiej Bystrzycy. W każdej z nich są najwyżej dwie osoby zajmujące się problematyką językoznawczą. Do tej pory zostały częściowo przebadane wybrane tematy dotyczące problematyki fonetycznej, gramatycznej, słowotwórczej i leksykologicznej. Według oceny M. Pančikovej wyniki nie są imponujące, ale bardzo pożyteczne – są przydatne w nauczaniu języka polskiego w środowisku słowackojęzycznym i mogą być też przykładem dla innych w badaniach języków słowiańskich.

Szerokie spektrum zagadnień ujawniło się w drugiej grupie tematycznej dotyczącej *Literatury polskiej na pograniczach etnicznych i kulturowych*. Autorzy dwóch artykułów porównali polsko-ukraińskie relacje literackie poetów, ich sposoby przeżywania przyrody w poezji. Walerij Kornijczuk w artykule *Polsko-ukraińskie wzajemne stosunki literackie z końca XIX – początku XX wieku (na przykładzie twórczości Iwana Franki oraz Jana Kasprowicza)* opisał relacje pomiędzy Iwanem Franką a Janem Kasprowiczem i doszedł do wniosku, że ich poezję łączą paralele ideologiczno-tematyczne, wspólne motywy, charakterystyczna typologia obrazowego myślenia i poetyki. Fenomenalne podobieństwo losu, światopoglądu, świadomości estetycznej nie mogły nie zostawić śladu na intertekstualnym polu twórczości ukraińskiego i polskiego poety. Natomiast artykuł Ostapa Śliwińskiego stanowi próbę porównania sposobu transgresywnego przeżywania przyrody w poezji dwóch wyrazistych modernistów – polskiego poety Bolesława Leśmiana oraz Ukraińca Bohdana Igora Antonycza. Z kolei Mychajło Hnaciuk zanalizował twórcze kontakty Iwana Franki z polskim literatem Henrykiem Biegeleisenem podczas ich współpracy w „Kurierze Lwowskim”.

Rozważania Wiery Meniok dotyczą Brunona Schulza jako twórcy, który nieustannie sytuuje się w obszarze pogranicza: geograficznego i kulturowego, pogranicza czasu i przestrzeni w jego fikcji literackiej, intelektualnych i psychicznych stanów jego podmiotu literackiego, i wreszcie – pogranicznych sytuacji w jego losach pośmiertnych, czyli w recepcji jego dzieła przede wszystkim w Polsce i na Ukrainie. Klaudia Bączyk omówiła istotę mitu o Wierszalinie oraz możliwość powrotu do pierwotnej jedności kultury i religii. Grażyna Legutko przedstawiła dwuletni pobyt Gustawa Daniłowskiego we Lwowie (1910–1911), kiedy pełnił funkcję redaktora tygodnika polityczno-literackiego „Życie”. Na jego łamach opublikował m.in. fragmenty kontrowersyjnej *Marii Magdaleny*, wchodząc w ostrą kolizję z organami cenzury. Ihor Hunczyk przeanalizował teksty modlitw ludowych, które weszły do jednej z pierwszych publikacji prezentujących ukraiński folklor magiczno-sakralny z początku XIX wieku. Wira Romanyszyn zbadała twórczość Debory Vogel, dokonała próby interpretacji głównych toposów

w twórczości żydowskiej pisarki ze Lwowa piszącej w języku jidysz. Magdalena Patro-Kucab w artykule *Kreacja wołyńsko-poleskiej rzeczywistości (na podstawie listów Alojzego Felińskiego do przyjaciela, Michała Wyszkwowskiego)* opisała społeczność Wołynia i Polesia z początków XIX wieku na podstawie listów, w których Alojzy Feliński zwracał się do swojego przyjaciela, Michała Wyszkwowskiego, by nawiązać specyficzny rodzaj rozmowy niezwykle bezpośredniej w tonie. Pisząc listy do Wyszkwowskiego, Feliński pragnął mu jak najdokładniej przybliżyć rzeczywistość, w której właśnie się znajdował. Dbał, by przekaz dotyczył treści konkretnych (poznajemy zatem rodzinę poety, jego wołyńskie towarzystwo, sprawy gospodarsko-finance społeczności wołyńskiej, uczestniczymy w krytyce powstających wówczas dzieł poety). Z kolei Grażyna Filip przeanalizowała leksykalne wyznaczniki hierarchii wartości zrekonstruowane na podstawie korespondencji A. Felińskiego do M. Wyszkwowskiego. Poza charakterystyką językowo-aksjologiczną na uwagę zasługuje stylistyczny i strukturalny kształt ówczesnych listów (formuły inicjalne i finalne), a także inteligentny i elegancki humor o cechach autoironii. Elena Brazgowska w artykule *Miłosz – tłumacz Miłosza: samoidentyfikacja w korpusie tekstów bilingwalnego autora* przedstawiła autotłumaczenia jako praktykę bilingwalną. W tym kontekście sytuują się autotłumaczenia Czesława Miłosza i przyczyny ich pozytywnego odbioru w amerykańskiej kulturze. Andrzej Zieniewicz w pierwszej części artykułu nakreślił tło historyczno-społeczne powstania wielu utworów napisanych przez pisarzy Kresów: Miłosza, Jerzego Stempowskiego, Artura Sandauera, Zygmunta Haupta. Losy Kresów umiejscawia w szerzej rozumianej kresowości tej części Europy – „Od Rygi do Odessy”. W drugiej części Zieniewicz przeanalizował wybrane dzieła literackie dotyczące Kresów. Interesujący w tej grupie tematycznej był artykuł Barbary Leny Gierszewskiej, w którym autorka prześledziła karierę naukową najwybitniejszych absolwentek humanistik Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym. Ich indywidualne historie rozpatrywała na tle ogólnej sytuacji kobiet na uczelniach w międzywojennej Polsce, w szerokim kontekście historycznym.

Różnorodność podjętej tematyki cechowała trzecią grupę tematyczną dotyczącą *Nauczania języka polskiego i kultury polskiej*. Dwa artykuły – Piotra Garncarka oraz Barbary Borowskiej – poświęcone są analizom błędów oraz przedstawiają innowacyjne metody ich eliminowania. Poza tym P. Garncarek przedstawił dotychczasowe prace polonistów ukraińskich zajmujących się błędami osób uczących się języka polskiego na Ukrainie. B. Borowska zaprezentowała główne założenia glottodydaktyki ojczystojęzycznej Bronisława Rocławskiego jako innowacyjnej metody nauki czytania i pisanie dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Anna Dąbrowska oraz Małgorzata Pasieka przedstawiły wyniki analizy ponad trzydziestu książek do nauczania języka polskiego jako obcego pochodzących z XVI–XXI wieku, udzieliły odpowiedzi na pytanie: czego na temat Kresów Wschodnich mógł się dowiedzieć cudzoziemiec z dawnych podręczników, czego zaś może dowiedzieć się obecnie? Anna Burzyńska-Kamieniecka w artykule *Struktura i funkcje wypowiedzi narracyjnych w dawnym dialogu dydaktycznym (na przykładzie rozmówek do nauki języka polskiego jako obcego z XVII wieku)* przeanalizowała wypowiedzi narracyjne o charakterze potocznym, które występują w dawnych dialogach wykorzystywanych do nauczania języka polskiego jako obcego w XVII wieku, opisała strukturę takich wypowiedzi narracyjnych, które najczęściej realizują wzorzec gatunkowy opowiadania.

Zoriana Buń przedstawiła zarys problemów związanych z nauczaniem głównie literatury, ale też języka polskiego w szkołach sobotnio-niedzielnych na Ukrainie. Autorka zaproponowała również prace wybitnych literaturoznawców oraz językoznawców, z których warto czerpać pomysły na lekcje literatury polskiej.

Kolejne artykuły dotyczą metodologii nauczania, propozycji rozwiązywania problemów językowych na różnych płaszczyznach edukacji, sposobów podejścia zadaniowego w kształceniu kulturowym cudzoziemców. Artykuł Urszuli Dobesz jest głosem w dyskusji nad zastosowaniem podejścia zadaniowego do wprowadzania w kanoniczne teksty kultury polskiej. W artykule przedstawiono etapy pracy związane z dniem Wszystkich Świętych i Dniem Zadusznym oraz przykładowe rekwizytorium nauczyciela przydatne podczas zapoznawania cudzoziemców z jednym z najważniejszych polskich świąt. Z kolei Urszula Bielecka zwróciła uwagę na niezbyt popularny jak dotąd problem dysleksji w procesie przyswajania języka polskiego jako obcego, zaprezentowała typologię specyficznych błędów popełnianych przez studentów, a także wskazała, jakimi metodami należy pracować ze studentami mającymi wspomniane zaburzenia w uczeniu się, aby ich przyswajanie języka polskiego było bardziej efektywne i mniej stresujące. Magdalena Stasieczek-Górna zaprezentowała wyniki analizy podręcznika do języka polskiego jako obcego pod kątem obecności problematyki szyku wyrazów. Wykazała ona, że zawartość podręczników nie w pełni pokrywa się z listą oczekiwanych zagadnień stworzoną na podstawie standardów wymagań certyfikatowych oraz najnowszymi opublikowanymi programami nauczania. Ałła Krawczuk w artykule *Wspólne interferencje gramatyczne z języków wschodniosłowiańskich w polszczyźnie mieszkańców Ukrainy, Białorusi, Rosji* przeanalizowała typowe błędy gramatyczne – fleksyjne i składniowe – popełniane w przyswajanej polszczyźnie, przeważnie pod wpływem interferencji, przez osoby z pierwszym językiem wschodniosłowiańskim. Zwróciła uwagę na znaczenie błędów gramatycznych jako potencjalnych stref nieporozumień międzyjęzykowych, stwierdziła, że znajomość typowych błędów interferencyjnych, wspólnych dla trzech uwzględnianych języków wschodniosłowiańskich, umożliwi stworzenie pomocy dydaktycznych i podręczników najskuteczniejszych w nauczaniu języka polskiego osób z pierwszym językiem wschodniosłowiańskim, wśród których obserwuje się obecnie bardzo duże zainteresowanie uczeniem się polszczyzny. Dominika Izdebska-Długosz zestawiała najczęstsze błędy z polskim okolicznikiem czasu, popełniane przez studentów ukraińskojęzycznych uczących się w Polsce języka polskiego jako obcego. Na podstawie analizy lapsologicznej prac pisemnych studentów z Ukrainy zauważono regularność wykolejeń związanych z określeniami czasu.

Ciekawe spostrzeżenia zawiera artykuł Grzegorza Rudzińskiego, w którym autor przeanalizował treści tekstów maturalnych oraz teksty książek historycznych i stwierdził, że brakuje tam odniesień do takich wydarzeń, jak akcja UPA przeciwko Polakom na Wołyniu (1943) czy zbrodnie komunistyczne na Ukrainie radzieckiej w latach trzydziestych XX wieku. Artykuł Olgi Guszczewej został poświęcony metodzie z powodzeniem wykorzystywanej w edukacji biznesowej, która może być użyteczna w nauczaniu języka biznesu. Pierwsza część artykułu ma charakter kompilacyjny i zawiera główne założenia tej metody, która jest już dobrze opisana. W drugiej części artykułu przedstawiono konkretne przykłady nauczania poszczególnych

tematów. Grażyna Zarzycka omówiła możliwości wykorzystania w dydaktyce języka polskiego poza Polską strony internetowej Rady Języka Polskiego (RJP), rolę mediów cyfrowych w pedagogice na podstawie wybranej literatury światowej i polskiej; określiła znaczenie RJP w kulturze polskiej i jej oddziaływanie na życie społeczne w Polsce; zaproponowała zadania dydaktyczne z wykorzystaniem treści zawartych na stronie RJP przez polonistów zagranicznych. Artykuł Mirosława Jelonkiewicza *Filmowa edukacja kulturowa, czyli audiowizualna metoda nauczania cudzoziemców wiedzy o Polsce* opisuje edukację filmową, czyli metodę nauczania cudzoziemców wiedzy o Polsce i jej kulturze z zastosowaniem technik i pomocy audiowizualnych, zawiera metodyczne propozycje prowadzenia tego typów kursów oraz podaje przykłady wybranych tematów dla cyklu filmów.

Polskiej grzeczności językowej poświęcono dwa artykuły. Anna Rabczuk zaprezentowała badania i interpretację wyników dotyczących polskiej grzeczności językowej cudzoziemców, podczas gdy Małgorzata Kita oraz Ewa Piłat dokonały przeglądu tematycznych dominant badawczych w polskiej lingwistyce zorientowanej na etykietę językową.

Różnorodność podjętej tematyki cechowała również czwartą grupę tematyczną *Język polski obecnie i w przeszłości, kontakty językowe*. Artykuł Alicji Nowakowskiej został poświęcony analizie struktury i języka wybranych protokołów posiedzeń Rady Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (lata 1928/1929 i 1929/1930). Protokoły te dostarczają wielu interesujących informacji na temat życia naukowego i obyczajowości Lwowa końca lat dwudziestych XX wieku. Sergiej Jermolenko skoncentrował się na tytułach wierszy Jana Twardowskiego, omówił język i styl utworów poetyckich oraz tytuły jego utworów. Wiesław Tomasz Stefańczyk poszukiwał odpowiedzi na pytanie, czy istnieje korelacja pomiędzy postacią bezokolicznika a odmianą czasownika w czasie teraźniejszym i przyszłym prostym. Marek Łaziński przedstawił historię tworzenia korpusów językowych na świecie i w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem działań na Uniwersytecie Warszawskim). Zwrócił uwagę na różnorodność korpusów, ich różne przeznaczenie, problemy z ich zastosowaniem w badaniach naukowych. Iryna Bundza na podstawie Narodowego Korpusu Języka Polskiego przeanalizowała różne podejścia językoznawców do rozumienia pojęć „kategoria gramatyczna”, „kategoria liczby rzeczownika”, pokazała klasyfikacje kategorii gramatycznych ze względu na morfologiczne i semantyczne rodzaje rzeczowników, zarejestrowała rzeczowniki singularis tantum w słownikach języka polskiego oraz przeanalizowała pod względem semantycznym odpowiedniki pluralia tantum tych rzeczowników. Chrystyna Nikołajczuk na podstawie polskich jednostek frazeologicznych omówiła procesy innowacyjne na określenie wieku średniego człowieka, prześledziła wpływ zjawisk dynamicznych na skład i strukturę analizowanego pola frazeologicznego, przeprowadziła normatywną ocenę zjawisk innowacyjnych: wskazała ekspansywne jednostki innowacyjne oraz błędy frazeologiczne. Łarysa Hontaruk przedstawiła dane statystyczne dotyczące części polskich zapożyczeń wśród innych obcojęzycznych słów w teaurusie języka ukraińskiego od XVI do pierwszej połowy XVII wieku, a także wyjaśniła przyczyny najliczniejszych pożyczek z języka polskiego. W tej grupie tematycznej zwraca uwagę artykuł Lubov Ostasz, w którym autorka przeanalizowała imiona dzieci urodzonych w Republice Czeskiej w latach 1991–2013, świadczące o przynależności do polskiej antroponimii.

Wskazała ich repertuar, osobiwą pisownię oraz częstotliwość używania. Omawiany obszerny tom zamyka artykuł Iryny Procyk, w którym badaczka opisała podobieństwa i różnice dotyczące ukraińskiego i polskiego socjolektu fanów piłki nożnej.

Tom *Język polski i polonistyka w Europie Wschodniej: przeszłość i współczesność* ma przede wszystkim wartość źródłową i metodologiczną. Warte szczególnego podkreślenia są teksty przedstawiające zjawiska językowe w polszczyźnie kresowej powstałe na styku wpływów różnych języków oraz proponowane ćwiczenia ze studentami. Należy wyraźnie stwierdzić, że publikacja utrwala i poszerza wiedzę, przynosząc nierzadko opis nowych faktów – o zróżnicowanym języku polskim za wschodnią granicą naszego kraju. Bogactwo treści i problematyki poruszanej w tej książce jest imponujące.